

In memoriam Jan Hoogendoorn

Op 2 juli 1977 overleed op 88-jarige leeftijd de heer Jan Hoogendoorn, in leven molenaar van de Woerdense korenmolen „De Windhond”.

De leden van de Historische Vereniging zijn een aantal keren naar deze molen op excursie geweest en de heer Hoogendoorn leidde dan als vakman eenieder rond en wist veel te vertellen over het wel en wee van Woerden, gezien vanaf zijn boven de stad gelegen molenomloop.

Gelukkig dat de gemeente Woerden nog tijdens het leven van de molenaar en tot zijn tevredenheid het instandhouden van „De Windhond” heeft kunnen regelen.

Aan zijn grote gastvrijheid bewaren wij goede herinneringen.

P.

DE HEKPIJLERS VAN VLOOSWIJK

door N. Plomp

Door bemiddeling van de Stichting Hugo Kotestein worden nu ook de hekpijlers van de boerderij „Ouders Vrucht” — aan de Kromwijkerdijk tussen Woerden en Linschoten — gerestaureerd. Die van de naastgelegen boerderij „Leeuwenstein” waren reeds in 1973 hersteld. Op de hekpijlers van „Leeuwenstein” tronen twee leeuwen die ieder een wapenschild vasthouden. Op de hekpijlers van „Ouders Vrucht” staan twee geknotte boomstammen in steen, waaraan eveneens wapenschilden hangen. Wanneer na de restauratie ook de kleuren weer zijn aangebracht, zal duidelijk te zien zijn dat de wapens voor „Ouders Vrucht” dezelfde zijn als die voor „Leeuwenstein”. Hebben de beide fraaie hekken toegang gegeven tot een zeventiende eeuwse buitenplaats of iets dergelijks? Dat is niet het geval. De hofsteden dateren beide uit de zeventiende eeuw en zijn dus ongeveer even oud als de monumentale hekken¹). Het lijkt wat overdreven voor twee gewone, degelijke hofsteden dergelijke indrukwekkende toegangshekken te plaatsen. Wie tot dat merkwuurige besluit is gekomen zullen we hier uiteenzetten. Eerst echter iets over de voorgeschiedenis.

Vlooswijk

In de middeleeuwen waren de heerlijke rechten langs de Linschoten tussen de Hollandse IJssel en de Oude Rijn voor een belangrijk deel in handen van het kapittel van Oudmunster te Utrecht. Tot die heerlijke rechten behoorden de dagelijkse rechtspraak „het gerecht”, tijsen (grondbelasting) en tienden (tienden van de opbrengsten). Daarnaast had het kapittel nog aanzienlijke grondbezittingen langs de Linschoten. Al deze bezittingen werden verpacht of in leen uitgegeven. De rechtsgebieden die in pacht of leen werden uitgegeven hadden over het algemeen een behoorlijke oppervlakte. In sommige gevallen bestond echter zo'n gerecht uit slechts één of enkele hoeven. Dat was ook aan de Kromwijkerdijk het geval.

De oudste lijst van lenen van Oudmunster, die dateert uit 1395, maakt gewag van gerecht, tijsen en tiend van twee hoeven land, gelegen in Kromwijk in het kerspel Woerden. Dit complex van heerlijke rechten was in leen uitgegeven aan Hugo van Vloten (uit Vleuten). Over het bezit van de grond in dit gerecht wordt niet gesproken; daarop had het kapittel kennelijk geen recht.

In 1439 werd van de lenen van het kapittel een register aangelegd.

Daarin vinden we dat inmiddels Willem van Vloeten in het bezit was gekomen van dagelijks gerecht, tijns en tiend en smalle tiend van twee hoeven land in „Vloeswijck”. Ook de belendingen worden aangegeven: beneden een waterkering geheten „de Hellinckwech”, boven heer Willem van Montfoort, ridder, en vrouwe Haze van Zuilen, weduwe van heer Frederik Utenham. Een jaar later verkocht Willem van Vloeten met zijn oudste zoon Hugo van Vloeten het leen van de heerlijke rechten aan Thomas Utenbroeck, een aanzienlijk inwoner van Woerden. In diens familie bleef de heerlijkheid (d.w.z. de heerlijke rechten) generaties lang. Opvallend is dat in een leenakte in 1532 voor het eerst wordt gesproken over hoeven in „Westenrijk” in plaats van over hoeven in „Vloeswijck”. Daarna blijft in de leenakten de naam „Westenrijk” in gebruik tot 1655. Dan wordt in een leenakte de naam „Westenrijk” doorgehaald en vervangen door „Vlooswijck”, zoals het daarna in de leenregisters blijft heten.

„Westenrijk” bleef in de Woerdense, later Utrechtse familie Utenbroeck tot 1551. Toen werd het verkocht aan Cornelis Gerritsz te Woerden, over wie hieronder meer.

Eerst iets over het aangrenzende land. Dat wordt in eerder genoemde lijst omschreven als het goed te „Vlowijc” met vier hoeven land, gerecht, tijns en tienden. Hier bezat Oudmunster dus behalve de heerlijke rechten ook de grond. Het was in leen uitgegeven aan twee personen, ieder voor de helft, gemengder vore (d.w.z. ongescheiden). De ene helft was in handen van Machteld van IJzendoorn, echtgenote van Claes Oem, de andere helft van Willem van Montfoort heer Hendrikszoon. Laatstgenoemde helft bleef tot 1508 in zijlinies van het geslacht van de burggraven van Montfoort. Toen werd het verkocht aan de burggraaf, wiens voorzaten reeds in 1439 over de andere helft beschikten. De twee helften bleven in bezit van de burggraven tot het jaar 1649. Hoewel in eerdergenoemde lijst uit 1395 wordt gesproken over het goed te „Vlowijc” wordt dit goed in andere stukken steeds „Vloeswijc” of Vlooswijck genoemd²).

De Rotterdamse familie Van Vlooswijck

Cornelis Gerritsz, die in 1551 „Westenrijk” kocht, noemde zich „Van Vlooswijck”. Het kleine gerecht liet hij na aan zijn zoon Gerrit Cornelisz van Vlooswijck, die brouwer te Rotterdam was. Deze Gerrit bekleedde tal van ambten, zoals raad in de vroedschap (1573-1585), burgemeester, en baljuw van Schieland (1577-1585). Hij overleed in 1586 en liet het gerecht na aan zijn zoon Barthout Gerritsz van Vlooswijck, eveneens brouwer, raad in de vroedschap (1589-1608) en burgemeester te Rotterdam. Barthout sprak over zijn gerecht als „de heerlijkheid van Vlooswijck”³). Zijn opvolger Gerard van Vlooswijck wordt in 1621 „heer van Vlooswijck en Westenrijk” genoemd⁴). Johan van Vlooswijck, die het in 1650 bezat, komt voor als „heer van Westenrijk”⁵).

De naam Westenrijk is mogelijk ontstaan als een enigszins spottende benaming die dit westelijke deel van Vlooswijck moest onderscheiden van het oostelijke deel. De westgrens van Westenrijk werd gevormd door de Hellingweg (1439), later verbasterd tot Helmweg. Het was het pad langs de molenvliet van Diemerbroek.

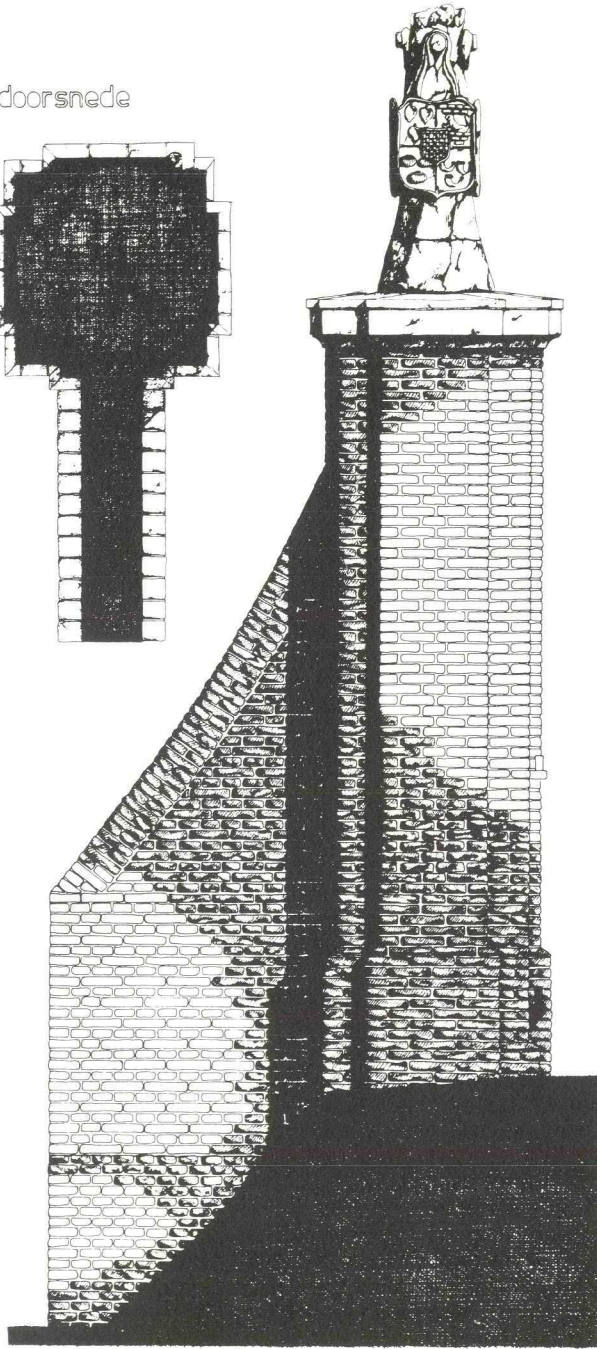
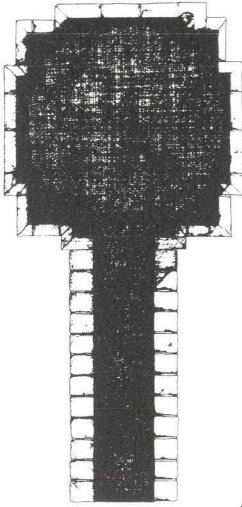
De twee hoeven moeten ieder ongeveer zestien morgen groot geweest zijn. In de zeventiende eeuw vormden ze één bedrijf, gevoerd door de familie Bogaert. De hofstede was hun eigendom met 5 morgen 4 hond land. Verder hadden ze 3 morgen (in 16 morgen) in erfpacht van het kapittel van Sint Pieter. De rest huurden zij van de ambachtsheer⁶).

De Amsterdamse familie Van Vlooswijck

Cornelis Gerritsz (Van Vlooswijck), overleden in 1586, had een tweede zoon, Claes, die graanhandelaar werd te Amsterdam. Ook hij was lid van de vroedschap, van 1578 tot zijn overlijden in 1611. Ook zijn zoon Jan Claesz van Vlooswijck (1571-1652) was korenkoper en raad in de vroedschap. De volgende generatie, Cornelis van Vlooswijck (1601-1687) was na zijn vader lid van de vroedschap (1653-1687) en o.m. vele malen burgemeester van Amsterdam. Hij is degene die de hekpijlers van Kromwijk heeft laten zetten⁷).

In 1648 en 1649 hielden de „Belgische” Van Merodes, die het burggraafschap van Montfoort hadden geërfd, een ware uitverkoop. Het kasteel van Montfoort met het burggraafschap werd door de Staten van Utrecht overgenomen, Wulverhorst en enkele gerechten door de engelsman John Webster. Ook Cornelis van Vlooswijck deed enkele interessante aankopen, namelijk de vier hoeven van Vlooswijck

doorsnede

achteraanzicht

opgemeten en ontworpen door L. Timmerzeel 1977

met gerecht, tijns en tiend, en de hoge en lage heerlijkheid Papekop en Diemerbroek met tijns en tiend. De vier hoeven hielden de burggraven, zoals gezegd, in leen van Oudmunster. Dat leen werd nu overgeschreven op naam van Cornelis van Vlooswijk. Daarbij werd een vergissing gemaakt, want volgens de leenakte kreeg hij ook gerecht en tijns van Wulverhorst in leen, alsmede een tiend aan de Linschoten. Dit hoorde echter tot hetgeen was gekocht door John Webster, die er dan ook enkele maanden later mee werd beleend. Overigens waren er nog meer onduidelijkheden over de vraag waar de rechten van de één ophielden en die van de ander begonnen, hetgeen leidde tot een proces, gevoerd voor het Hof van Utrecht 8).

Papekop en Diemerhoek werden sinds 1478 door de burggraven in erfpacht gehouden van het kapittel van Oudmunster, en nu voortaan door Cornelis van Vlooswijk⁹).

Het goed Vlooswijk bestond uit vier hoeven van ongeveer zestien morgen, en grensde ten westen aan Vlooswijk-Westenrijk en ten oosten aan de Haarmolenvliet, waarna het gerecht Wulvenhorst begon. Omstreeks 1700 werd het goed omschreven als de ambachtsheerlijkheid van Vlooswijk, Oostenrijk en Cromwijk¹⁰). In die tijd kwam ook Westenrijk aan de Amsterdamse tak van de familie Van Vlooswijk, waarna de naam „de beide Vlooswijken” op de duur ontstond.

De wapens

Gezien de historische band tussen Vlooswijk en zijn familie, ligt het voor de hand dat Cornelis van Vlooswijk ingenomen was met zijn nieuwe bezit. Niettemin doet het plaatsen van zo monumentale hekken voor betrekkelijk eenvoudige eenderijen wat overdreven aan. Die indruk wordt bevestigd door wat tijdgenoten over hem en zijn echtgenote Anna van Hoorn schreven. Over hem: „Cornelis van Vlooswijk, getrouwt met Anna van Hoorn, Out-Burgemeester en Raed, en na (= later) Tresorier, en onlangs geworden Bewinthebber der Oost-Indische Compagnie, een goet en vroom heer, door eenige bedijkinge in Vlaanderen ende al te splendit huyshoudinge en opvoedinge sijner kinderen genootsaeckt sijnde veel gelden op intrest te lichten, ende, hoewel seer rijk was, en de contante gelden verteert ende van de lantgoederen wynich intrest becomende, is het capitaal soodanich vermindert dat de depostairesen haer gelden begonden in te trecken, 't welck int laeste haperde, soodat Michiel Popta, die seedert eenige jaren al omtrent 30.000 gulden had ingetrocken, en seedert dry jaeren sijn rest, sijnde 25.000 gulden, had ingetrocken, niet connende becomen, den gemelden Vlooswijk op de vierschaer heeft geroepen, dat geoordeelt wiert wynich respect voor deese stadt te weesen”. En over haar: „... is bij avond begraven Anna van Hoorn, huysvrouw van Burgemeester Vlooswijk; was een gauwe en wel doorleese dame, meer geneegen met de grootste van het lant en ambassadeurs der vrende potentaten, dan met haers gelijk te spreecken en om te gaen. Had een staet gehouden, ver boven vermoogen, soodat yder sijde, dat den Burgemeester geluckich soude geweest hebben, waer sij vierentwintich jaer eer getorven”¹¹).

De wapens van het echtpaar, aangebracht op de hekpijlers, zijn al evenmin bescheiden van opzet. Cornelis van Vlooswijk voerde een gevierendeeld wapen met hartschild. Het hartschild is het wapen van de hoge heerlijkheid Papekop en Diemerbroek: een schaakbord van zwart op zilver op een zilveren veld¹²). De vier kwartieren moeten de wapens van zijn vier grootouders voorstellen: 1. in goud drie groene beukebladeren of plumpebladeren, met de stelen omhoog, geplaatst 2 en 1 (van Vlooswijk); 2. in zilver een rode dwarsbalk, beladen met een uitkomende gouden leeuw en vergezeld van vijftien liggende blokjes, geplaatst 5, 4, 3, 2 en 1, de twee eerste rijen boven en de andere onder de blak (Oem van Wijngaerden); 3. in blauw drie gouden viskorven (Corver); 4. in rood drie zilveren jachthoorns, beslagen, geopend en gemond van goud (de Vlaming van Oudshoorn)¹³). Een wat overdreven voorstelling van zaken, want in werkelijkheid was hij van bescheidener afkomst.

Dat geldt ook voor zijn echtgenote, die eveneens een gevierendeeld wapen voerde: 1. in goud een omziende natuurlijke vogel op groene tak (van der Schild); 2. in rood een zilveren rechterschuinbalk, bovenaan beladen met een groen klaverblad, en vergezeld rechts van drie en links van twee zilveren leliën (van Neck); 3. in rood drie in elkander gestrengelde zilveren jachthoorns, de monding van de ene in de opening van de andere gestoken (van Hoorn); 4. in goud een rode dwarsbalk, beladen met drie zilveren kiezen (Kies).

Verantwoording

1. Monumenten te Linchoten, 1975, blz. 28 en 29.
2. Rijksarchief Utrecht, Oudmunster no. 1846 via 1848 (repertorium) folio 165, 166 en 229; ook no. 1846-1 voorin, ongefolieerd (1395) en Algemeen Rijksarchief, Leenkamer Holland no. 303 folio 108.
3. J. Elias, De Vroedschap van Amsterdam, blz. 83-85; E.A. Engelbrecht, De vroedschap van Rotterdam, blz. 32, 33, 66 en 67.
4. Rijksarchief Utrecht, Rechterlijk archief no. 998.
5. Rijksarchief Utrecht, Heren Montfoort no. 292 folio 47 en 49.
6. Algemeen Rijksarchief, Notariële archieven no. 8496 folio 187, no. 8533 achterin d.d. 15 mei 1651, no. 8535 achterin d.d. 30 januari 1654; Rijksarchief Utrecht, Sint Pieter no. 167, 1592-1622.
7. Elias, a.w. blz. 83-85, 402, 482-484.
8. Rijksarchief Utrecht, Rechterlijk archief no. 252-66; een bijbehorende kaart door L.D. de Hoy, die overigens de situatie niet correct weergeeft, is afgedrukt in: Monumenten te Linschoten, 1975, blz. 27.
9. Rijksarchief Utrecht, Oudmunster no. 1478.
10. Rijksarchief Utrecht, Rechterlijk archief no. 997 en 998.
11. Elias, a.w. blz. 483 en 484.
12. Vergelijk: Heemtijdinghen jrg. 10 no. 2, blz. 18.
13. Dit wapen komt, met de kleuraanduidingen, voor op twee wapenkaarten: „Wapenkaart der Ed. Achtbaare Heeren XXXVI Raaden der stad Amsterdam sedert het jaar A^o 1578 verkozen tot nu toe vervolgt, in het koper gebracht en uitgegeven door Hend. de Leth, kaart-verkoper op de beurs-sluis in de Visser”, en: „De Waapens en naamen van haar Ed^{le} Gr. Achtb. de Heeren Burgemeesteren der stad Amsterdam sedert de reformatie van 't jaar 1578”.
14. In een uit 1666 daterend, door burgemeester en raden van Amsterdam geschonken gebrandschilderd raam in de hervormde kerk te Oudshoorn zijn andere wapens van dit echtpaar afgebeeld. Hij voerde toen: 1 en 4 Van Vlooswijk; 2 en 3 Oem van Wijngaerden. Hartschild Diemerbroek. Zij voerde: 1 en 4 in goud een vogel in natuurlijke kleur op groene tak (Van der Schild); 2 en 3 in zilver een aanzienlijke rode hertekop.
Het vierde kwartier van haar wapen op de hekpijlers kon ik tenslotte identificeren door de hulp van de heer S.A.C. Dudok van Heel te Amsterdam, die mij wees op een afbeelding van een grafzerk van het echtpaar Uytenbogaert-Van der Schild in de Sint Nicolaaskerk te Amsterdam (Gemeente-archief Amsterdam, Atlas). Daarop zijn de vier kwartieren van de vrouw gelijk aan die van Anna van Hoorn op de hekpijlers, met uitzondering van het eerste kwartier. De kleuraanduidingen voor het wapen op de hekpijlers werden voor het eerste kwartier ontleend aan het raam te Oudshoorn, voor het tweede en derde kwartier aan genoemde wapenkaarten, voor het vierde aan J.B. Rietstap, Armorial Général.

KINDERSTERFTE ONDER VERDACHTE OMSTANDIGHEDEN?

door C.J.W. Gravendaal

In 1891 werd door de eerste afdeling van de Staatscommissie Rochussen, belast met het onderzoek naar de maatschappelijke toestanden der arbeiders, een viertal ingezetenen van Montfoort verhoord.

Deze verhoren maken deel uit van een onderzoek, dat met name verricht was op het functioneren van zieken-, begrafenis-, en andere verzekerings- en onderstandsfondsen.

De aandacht van de commissie was vooral gericht op Montfoort door de inspecteur van het geneeskundig staatstoezicht Dr. Verspyck.

Inlichtingen van het gemeentebestuur hadden de heer Verspijck doen aannemen dat meervoudige verzekering te Montfoort een gewoon feit was. Verwaarlozing van kinderen gevolgd door kindersterfte zou een winstgevende zaak zijn!

Het verhoor van de burgemeester toont, dat men, ook in dit geval, geen feiten maar losse indrukken vindt.